MAKTABGACHA TA'LIM TARBIYACHILARINING REFLEKSIV KASBIY KOMPETENTLIGINI DIAGNOSTIKA QILISH VA RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Rejapova Namunaxon Akramovna
Qo'qon Davlat Universiteti
maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20328977

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining refleksiv kasbiy kompetentligini diagnostika qilish va rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy texnologiyalar tahlil etilgan. Refleksiv kompetentlik tarbiyachi shaxsining muhim kasbiy sifati sifatida ko'rib chiqilgan bo'lib, uning tarkibiy komponentlari, diagnostika metodlari va rivojlantirish yo'llari ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqotda kuzatuv, so'rovnoma, portfolio tahlili va strukturaviy suhbat usullaridan iborat diagnostika kompleksi tavsiya etilgan. Shuningdek, refleksiv ta'lim texnologiyalari, amaliy seminarlar, mentorlik tizimi va raqamli platformalardan foydalanish orqali tarbiyachilarning o'z faoliyatini baholash va takomillashtirish qobiliyatini oshirish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida sifat ta'limini ta'minlashda refleksiyaning hal qiluvchi roliga ishora qiladi.
Kalit so'zlar: refleksiv kompetentlik, maktabgacha ta'lim, tarbiyachi, diagnostika, kasbiy rivojlanish, refleksiya texnologiyalari, mentorlik, portfolio.

Abstract: This article analyzes modern technologies aimed at diagnosing and developing the reflective professional competence of preschool educators. Reflective competence is examined as an essential professional quality of the educator's personality, with its structural components, diagnostic methods, and development pathways presented on a scientific basis. The study recommends a comprehensive diagnostic complex comprising observation, questionnaire surveys, portfolio analysis, and structured interviews. Furthermore, the article demonstrates the possibilities of enhancing educators' capacity for self-assessment and improvement through reflective learning technologies, practical workshops, mentoring systems, and digital platforms. The research findings indicate the decisive role of reflection in ensuring quality education in preschool institutions.
Keywords: reflective competence, preschool education, educator, diagnostics, professional development, reflection technologies, mentoring, portfolio.

KIRISH. Maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida tarbiyachi shaxsiga bo'lgan talablar tubdan o'zgarmoqda. Bugungi kunda pedagogik kasbiy tayyorgarlikning asosiy ko'rsatkichi sifatida nafaqat bilim va ko'nikmalar, balki tarbiyachining o'z faoliyatini tanqidiy tahlil etish, baholash va takomillashtirish qobiliyati — refleksiv kompetentlik — alohida ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni hamda 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Milliy rivojlanish strategiyasida maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi etib belgilangan. Bu vazifalarni amalga oshirishda tarbiyachilarning refleksiv kasbiy kompetentligini shakllantirish metodologiyasi muhim o'rin egallaydi.

Refleksiya — pedagogik psixologiya va ta'lim nazariyasida shaxsning o'z fikrlash jarayonlari, bilim va faoliyatini kuzatish, tahlil qilish va baholash qobiliyati sifatida ta'riflanadi. Tarbiyachi refleksiyasi uning kundalik amaliyotini ilmiy asosda qayta ko'rib chiqishi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarga moslashishini ta'minlaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi: maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining refleksiv kasbiy kompetentligini diagnostika qilishning zamonaviy usullari va rivojlantirish texnologiyalarini

ilmiy-amaliy jihatdan asoslash hamda ta'lim amaliyotiga tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI VA NAZARIY ASOSLAR

Refleksiv ta'lim nazariyasining asosi D.Dyui tomonidan qo'yilgan bo'lib, u "fikrlash" jarayonini shaxsning o'z tajribasini anglab, xulosalar chiqarish va keyingi harakatlarini belgilash sikli sifatida izohlagan. D.Shon (1983) esa "amaliyotchi-mutafakkir" tushunchasini ilmiy muomalaga kiritib, refleksiyani kasb mahoritining ajralmas qismi sifatida tadqiq etgan.

Zamonaviy tadqiqotlar (refleksiv kompetentlikning to'rt darajasini farqlaydi: texnik refleksiya (amaliy ko'nikmalarni baholash), amaliy refleksiya (pedagogik qarorlarni tahlil qilish), tanqidiy refleksiya (ijtimoiy-pedagogik munosabatlarni baholash) va meta-refleksiya (refleksiya jarayonini o'zi ustidan nazorat). O'zbekistonlik olimlar N.Muslimov, M.Umarova va boshqalar milliy pedagogik tizim kontekstida refleksiv kompetentlikning mahalliy modelini ishlab chiqqanlar.

Maktabgacha ta'lim sohasida refleksiv kompetentlik ayniqsa muhim, chunki tarbiyachi bolalar rivojlanishining barcha jihatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyachining refleksiv faoliyati bolalarni kuzatish, natijalarni tahlil qilish, metodlarni moslash va ota-onalar bilan samarali hamkorlik qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy tahlil, empirik kuzatuv va amaliy eksperiment metodlarining uyg'unligiga asoslanadi. 2023–2024 o'quv yilida Toshkent shahrining 14 ta maktabgacha ta'lim tashkilotida 180 nafar tarbiyachi ishtirokida diagnostika tadqiqoti o'tkazildi. Tadqiqotda quyidagi diagnostika vositalaridan foydalanildi:

Birinchi usul — Kuzatuv protokoli (Observation Protocol). Tarbiyachining faoliyatdagi, erkin o'yindagi va ota-onalar bilan muloqotdagi refleksiv harakatlarini tizimli qayd etish asosida amalga oshirildi. Ikkinchi usul — Refleksiv Jurnal Tahlili (Reflective Journal Analysis). Tarbiyachilar 8 hafta davomida haftalik refleksiv kundalik yuritsalar, ushbu materiallar mazmun-tahlil usulida o'rganildi. Uchinchi usul — Kasbiy Portfolio baholash. Tarbiyachi faoliyatining ko'rsatkichlari, ishlab chiqqan materiallar va o'z-o'zini baholash natijalari yaxlit tizimda tahlil etildi. To'rtinchi usul — Strukturaviy suhbat (Structured Interview). Har bir tarbiyachi bilan 40 daqiqalik suhbat o'tkazilib, kasbiy qarorlar qabul qilish jarayoni o'rganildi.

Refleksiv kompetentlik darajasini miqdoriy baholash uchun Hatton-Smith (1995) shkalasi O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda qo'llanildi. Ma'lumotlar SPSS 26.0 dasturida statistik tahlil qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Diagnostika natijalari shuni ko'rsatdiki, tadqiqotda qatnashgan tarbiyachilarning 34,4 foizi refleksiv kompetentlikning yuqori darajasiga, 42,8 foizi o'rta darajaga, 22,8 foizi esa past darajaga ega. Yuqori darajadagi tarbiyachilar o'z faoliyatini muntazam tahlil etib, pedagogik qarorlarni maqsadli shakllantira olgan. Past darajadagi tarbiyachilar esa asosan an'anaviy yondashuvlarga tayanib, refleksiv fikrlashni ko'rsatmagan.

Refleksiv kompetentlikni rivojlantirish uchun quyidagi texnologiyalar tavsiya etildi va sinab ko'rildi. Birinchidan, refleksiv seminarlar (Reflective Workshops) texnologiyasi. Oylik tematik seminarlar o'tkazildi: "Kundalik amaliyotda refleksiya", "Bola rivojlanishini kuzatish va tahlil qilish", "Pedagogik muammolarni hal etish". Seminar ishtirokchilari video-tahlil, rolli o'yinlar va guruh muhokamalaridan foydalandi. Ikkinchidan, mentorlik va peer-coaching (hamkor-trening) tizimi joriy etildi. Tajribali tarbiyachilar yosh mutaxassislarga birma-bir hamkorlikda refleksiv fikrlashni o'rgatdi. Juft kuzatuv (pair observation) va o'zaro baholash refleksiya chuqurligini oshirdi.

Uchinchidan, raqamli refleksiya platformalari qo'llanildi. Padlet, Google Classroom va maxsus ishlab chiqilgan e-portfolio tizimlari orqali tarbiyachilar o'z refleksiv kundaliklari va video-darslarini saqladi, hamkasblari bilan ulashdi va ekspert baholash oldi. To'rtinchidan, Kolb ta'lim sikli asosidagi amaliy topshiriqlar bajarildi. Konkret tajriba — kuzatuv — tahlil — faol tajriba ketma-ketligida tashkil etilgan topshiriqlar refleksiv fikrlashning barcha darajalarini qamrab oldi.

6 oylik rivojlantirish dasturidan so'ng o'tkazilgan nazorat diagnostikasi natijalariga ko'ra, yuqori refleksiv kompetentlik darajasiga ega tarbiyachilar soni 34,4 foizdan 58,9 foizga oshdi ($p<0,001$). Bu natija tavsiya etilgan texnologiyalar kompleksining samaradorligini tasdiqlaydi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, refleksiv kasbiy kompetentlik maktabgacha ta'lim tarbiyachilari uchun zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi eng muhim kasbiy sifatlardan biridir. Ikkinchidan, diagnostika jarayonida kuzatuv protokoli, refleksiv jurnal tahlili, portfolio baholash va strukturaviy suhbat metodlarining kombinatsiyasi eng to'liq va haqqoniy natija beradi. Uchinchidan, refleksiv seminarlar, mentorlik, raqamli platformalar va Kolb sikliga asoslangan topshiriqlardan iborat kompleks rivojlantirish dasturi tarbiyachilar refleksiv kompetentligini sezilarli darajada oshiradi.

Amaliy tavsiyalar: maktabgacha ta'lim tashkilotlari boshqaruvchilariga yillik kasbiy rivojlanish rejasiga refleksiya moduini kiritish; viloyat metodika markazlariga tarbiyachilar uchun refleksiv portfolio tizimini joriy etish; oliy ta'lim muassasalariga maktabgacha ta'lim yo'nalishida refleksiv kompetentlik modulini majburiy kurs sifatida o'quv dasturiga qo'shish tavsiya etiladi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalish: raqamli sun'iy intellekt texnologiyalarini refleksiv diagnostikaga integratsiya qilish, shuningdek refleksiv kompetentlikning bolalar ta'lim natijalariga ta'sirini uzoq muddatli kuzatuv orqali o'rganish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey, J. (1933). How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. D.C. Heath and Company.
2. Schön, D.A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Basic Books.
3. Hatton, N., & Smith, D. (1995). Reflection in teacher education: Towards definition and implementation. Teaching and Teacher Education, 11(1), 33–49.
4. Taggart, G.L., & Wilson, A.P. (2005). Promoting Reflective Thinking in Teachers: 50 Action Strategies. Corwin Press.
5. Zeichner, K.M., & Liston, D.P. (1996). Reflective Teaching: An Introduction. Lawrence Erlbaum Associates.
6. Farrell, T.S.C. (2004). Reflective Practice in Action: 80 Reflection Breaks for Busy Teachers. Corwin Press.
7. Muslimov, N.A. (2018). Pedagogik kadrlar kasbiy kompetentligini rivojlantirish: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. (2019). Toshkent.
9. Kolb, D.A. (1984). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice Hall.
10. Umarova, M.R. (2021). Maktabgacha ta'lim pedagoglarining refleksiv ko'nikmalarini shakllantirish. Pedagogika va psixologiya, 3, 45–52.